

1848-49 német szemmel

1848, *Aufbruch zur Freiheit*. Gemeinschaftsproduktion des Deutschen Historischen Museums Berlin Gen. Dir. Prof. Dr. Christoph Stölzl und der Kulturgesellschaft Frankfurt mbH Vors. des Aufsichtsrats: Stadträtin Linda Reisch in der Schirn Kunsthalle Frankfurt Dir. Hellmut Seemann.

Frankfurt, 1998. 465 old.

1848-49 150 év távlatában különösen alkalmas arra, hogy a történelemszótársadalmon kívül a mindennapok emberét is a régmúlt eseményei felé fordítsa. Sorra jelennek meg a korral foglalkozó munkák, melyek méltán tartanak igényt a társadalom szélesebb körének érdeklődésére. Egyaránt igaz ez az 1990-es évek végének Németországára, melynek nemzeti történelmében a 150 évvel ezelőtti események sajátos módon értékelődtek fel. Csaknem 150 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a frankfurti parlamentben és az utcai barikádokon megfogalmazott célok megvalósuljanak. A 19. században a parlamentáris demokrácia kiépülése nélkül jött létre a nemzeti egység, az I. világháborút követő békeévek köztársasága pedig 1933 után eltűnt a politikai palettáról. A II. világháborút lezáró nagyhatalmi kompromisszum, megszüntetve az állam egységét, csak a nyugati országrésznek adta meg a demokratikus jóléti állam felépítésének lehetőségét. A 90-es években az újra egyesült Németország 150 év elteltével foghatott hozzá a 150 évvel ezelőtt megfogalmazott célok maradéktalan megvalósításához. 1848-49 Németország számára ma a nemzeti egység, a parlamentáris demokrácia, a szociális biztonság forrását jelenti.

Ebben a szellemben rendezték meg Frankfurtban azt a kiállítást, melynek katalógusát ajánljuk a történészek és a kor iránt érdeklődő olvasók figyelmébe. A katalógus felépítésében a kiállítás struktúráját tükrözi: az 1848-49-es események egyes csomópontjait egy-egy rövidebb tanulmány mu-

tatja be, ezután következnek a gazdagon illusztrált, részletes tárgyismertetések. A lineáris szerkezetet megtörik az ún. „kitérintések”: az egyes események, eszmeáramlatok ismertetése mellett a kiállításon oldalszobában elhelyezve, a katalógusban jól elkülöníthető tanulmányban követhető az adott kérdés története és a jelenlegi állapothoz vezető út főbb állomásai. A sajátos felépítés segítségével a kiállítás szervezőinek sikerült a német forradalmak eseményeinek alapos áttekintése mellett a „Szabadság” 150 éves történetét bemutatni és élővé tenni a ma embere számára.

Az 1848-49-es európai forradalmi hullám gyökereit a szerzők a nagy francia forradalom eseményeiben keresik, hiszen a forradalom után a kortársak minden politikai megnyilvánulást, mozgalmat a „nagy” forradalomhoz való viszony alapján értékelték. A 19. század első felében keletkezett művek érzékeltetik azt az ellentmondásos viszonyt, amellyel a német politikai gondolkodók a forradalomhoz viszonyultak. A kezdeti euforikus lelkesedés után a guillotíne által igen szemléletesen tett terror mély nyomot hagyott a politikai elit gondolatvilágában, a radikális változásokat követelők többségét is elhatárolta a tömegmozgalmaktól. A francia hódítók elleni nemzeti harc meggyorsította és felerősítette a német nacionalizmus fejlődését. A forradalom hulláma erőteljes lökést adott a politikai gondolkodásnak, melynek reformelképzelései ekkor fogalmazódtak meg először egységes formában: az egyéni szabadságjogokat biztosító, alkotmányos össznémet parlament által irányított, gazdaságilag és politikailag egységes Németország eszméjében. A francia forradalom hatásának ismertetésekor a szerzők sajnálatos módon nem tértek ki részletesebben a német fejedelemségekben, a Rajnai Szövetségben, Poroszországban és az Osztrák Császárságban lezajlott eseményekre, ismertetésükben csupán a forradalom főbb mozzanatainak német visszatükröződését mutatják be.

Az 1814 és 1848 közötti időszak tovább mélyítette a nagy francia forradalom hatá-

sait. A német államokban az ekkor kibontakozó ipari forradalom felborította az addigi társadalmi viszonyokat. A rendi társadalom eltűnt, helyére a gazdasági és a szellemi vezető szerepet fokozatosan megszerző, a hajdani nemességet magához formáló új polgárság és a pauperizálódott városi munkás-ság lépett. Az elégedetlenek a politikai jogok kiterjesztésére és a szociális feszültség enyhítésére az egységes, alkotmányos Németország megteremtésében keresték a gyógyírt. A liberális értelmiség nem tudott ugyan tömegmozgalmakat szervezni, csoportjaik 1848-ig kicsinyek maradtak, de elveik fokozatosan átjárták a társadalmat.

A kötet az 1848-as európai forradalmi hullámot külön fejezetben tekinti át, melyben röviden ismerteti az egyes országokban lejárott eseményeket. Az egyes forradalmak leírásakor sajátos módon a nacionalizmus elemzésére helyezi a hangsúlyt, kiemelve, hogy a kezdeti egység, nemzeti szolidaritás hogyan válik néhány rövid hónap alatt a nacionalizmus hatására illúzióvá, utópiává. A nacionalizmusból táplálkozó francia-olasz, német-cseh, német-lengyel, magyar-szláv, stb. konfliktusok kiéleződése elfojtja a „Népek tavaszának” eufóriáját. Ehhez kapcsolódóan Robert Blum szavai nagyon is időszerűnek tűnnek az 1990-es évek végének Európájában: „A felszabadult és ezután felszabaduló Nyugat egyesülése a cél. Nem figyelek a gúnyolódásra, amikor az egyesülés szükségszerűségét ismételem, nem figyelek rá, mert tudom, hogy egy olyan eszmét szolgállok, amely Európának a nyugalmat hozza el.” A formálódó „európai uniós” történetírás finoman jelzi polgárai számára azokat a csírákat, amelyek a félfogás szerint elvezettek a jelen törekvéseihez és azokat is, amelyek a szabadság gondolat kifejlődésének gájtjai voltak.

E fejezetben találkozunk először magyar vonatkozású eseményekkel. Tanulságos lehet annak vizsgálata, hogy egy ilyen áttekintő jellegű munkában mit tartanak a magyar forradalom és szabadságharc történetéből és emlékényagából arra érdemesnek, hogy az ismertett anyagba bekerüljön. A szerző részletesen ismerteti Kossuth március 3-i felirati javaslatát, kiemelve annak a bécsi forra-

dalomra gyakorolt hatását, és röviden utal arra a „hatalmas teljesítményre”, amely az áprilisi törvények megszületéséhez vezetett. Az átalakulás legfőbb hibájául a nemzetiségi autonómia törekvések elleni fegyveres fellépést rója fel, melyet végzetes lépésnek tart, hiszen nézete szerint hatékony fegyvert adott a bécsi udvar kezébe a horvát bán vezetés alatt szövetkezett nemzetiségi mozgalmak képében. Az előzőekben ismertetett nézőpontnak teljesen megfelel ez a leegyszerűsített kép, hiszen eszerint a magyar szabadságharc sikertelenségét is a nacionalizmus okozta. Hogy az osztrák seregek és a nemzetiségi mozgalmak egyesült ereje mégsem tudta legyőzni a magyar „forradalmárokat”, az csak az idejében felállított hadseregnek volt köszönhető, állapítja meg a szerző. Ezért csak az orosz cár belépése után sikerült 1849. augusztus 11-én (sic!) Világosnál levérni (sic!) a magyarokat. A tárgykatalógusban találkozhatunk Kossuth Lajos portréjával, életrajzával, az országgyűlési küldöttség bécsi fogadtatását ábrázoló litográfiával, a 12 pont német és magyar nyelvű példányaival, a 100 forintos Kossuth-bankóval, és Borsos József Nemzetőr című képével. Az egyes pontatlanságok, nézőpontbeli különbségek ellenére elmondhatjuk, hogy tömör, de tartalmas képet alkothat a külföldi olvasó a „magyar” 1849-49-ről, hiszen a tárgyleírásokból megismerheti például az országgyűlés felépítését, a márciusi pozsonyi, bécsi és pesti események közötti összefüggéseket, de megkülönböztetheti egymástól a nemzetőr és a honvéd elnevezéseket is.

A kötet részletesen bemutatja az 1848-49-es eseményeket az egyes német államokban, foglalkozik a frankfurti parlament összehívásának történetével, annak tevékenységével, összetételével és eredményeivel. 1848 márciusa az úgynevezett márciusi követeléseket juttatta győzelmre: sajtószabadság, nemzetőrség, esküdtbíróság, népképviseleti parlament.

A forradalom második hulláma szeptemberben érte el a német államokat. Ellenértben a júniusi párizsi munkásfelkeléssel, itt a nemzeti érdekeken esett csorba vezetett a fegyveres felkelések kirobbanásához, melynek kiindulópontja a schleswig-holstein-i

konfliktus volt. Poroszország nemzetközi nyomásra augusztus 26-án kénytelen volt fegyverszünetet kötni Dániával. A fegyverszünet hírére szeptember első felében több német államban tömegdemonstrációkat tartottak. Szeptember elején a frankfurti parlament határozatban ítélte el „Schleswig-Holsztein elárulását” és megtagadta a fegyverszüneti egyezménynek a ratifikálását. Szeptember közepén azonban porosz nyomásra kénytelen volt visszavonni tiltakozó nyilatkozatát. A parlament döntése ellen szervezett tüntetéseket a mainzi erődből kivezényelt birodalmi csapatok fojtották el, bevezették az ostromállapot, korlátozták a személyi szabadságjogokat és betiltották az egyesületeket. A fegyveres küzdelemben több képviselő is életét vesztette, az ellenzék korábbi egysége megszűnt, a konzervatívok rendezhették soraikat.

1848-49 téjé németföldön az egységes Németország létrejötte volt. Poroszország és Ausztria számára elfogadhatatlan volt egy az egyenrangú német államok szövetségén alapuló alkotmányos Németország kialakulása, a parlament azonban nem rendelkezett megfelelő katonai erővel ahhoz, hogy céljait ezzel az ellenállással szemben megvalósíthassa. E két tényező együttesen okozta a terv, nevezhetjük így, az álom sikertelenségét. Alig két évtizedet kellett várni arra, hogy Poroszország irányításával meginduljon a német egységesülés. „Csupán” az alapelv és a módszer tért el az 1848-49-ben Frankfurtban körvonalazott alternatívától.

A forradalom mindennapjainak, kultusztárgyainak, változó művészi értéket képviselő politikai indíttatású műveinek bemutatása a barikádharcok, a parlamenti viták árnyékában legtöbbször nem kap elegendő figyelmet, nélkülük azonban arctalan marad az események résztvevőit körülvevő társadalmi környezet. A kötet szerzői, örömteli módon külön fejezetet szenteltek e témának. A forradalom legfontosabb szimbólumának, a szabadság és egység legjellegzetesebb kifejezőeszközének, a forradalmi trikolornak használata néhány hét alatt a ruházati kiegészítőktől a dohányszelencéig mindenütt általánossá vált. A bemutatott kokárdák, ruhadarabok, kártyák és szekrények (!)

díszítőmotívumai szembetűnően jelezték a kortársak számára használójuk politikai beállítottságát. Az ellenforradalom előretörésével a szimbolikus színek használata is háttérbe szorult. 1850. szeptember 2-től – eddig díszítette a frankfurti Pál templomot a szövetségi lobogó – egészen a weimari köztársaság kikiáltásáig tilos volt a trikolor használata. A náci hatalom megdöntése után váltak a színek véglegesen a német állam (-ok) szimbólumává. Részletesen ismerteti a szerző a politikai dalok keletkezésének és továbbbélésének történetét. A versek, gúnydalok többsége alacsony színvonalra miatt eltűnt, a demokrata Friedrich Heckerről szóló alkotások azonban jelentősen hozzájárultak a republikánus hagyomány továbbéléséhez.

A kötet különálló fejezetekben mutatja be az 1848-49-es események hatásainak és a tárgyalt kor fő követeléseinek utóéletét. Ezek az „előre tekintő” tanulmányok, mint azt a szerzők is megfogalmazzák, a ma emberének szólnak, kapcsolatot keresnek a jelen társadalmi és politikai viszonyai és a múlt között. Az első esszé a következő érintkezési pontokra irányítja a figyelmet: a teljes körű demokrácia megszületése, a szociális érzékenység állami szintű eredményes képviselése, az emberi és polgári jogok biztosítása, valamint a nemzetállam egysége. A 150 éve megállmodott célok különböző mértékben sérültek a múlt egymást váltó politikai rendszereinek ideje alatt, ezért a szerzők véleménye szerint, a német történelem során az ideák megvalósítására először a jelen kínál reális esélyt. Az első „előre tekintő” tanulmány a berlini forradalom áldozatainak sírjánál tartott megemlékezéseket és ezzel párhuzamosan a forradalom megítélésének történetét tekintti át. Hasonlatosan a magyar „negyvennyolc” eszmétörténetéhez, Németország koronkénti aktuális politikai palettáján is egymást váltották azok az irányzatok, melyek a forradalom egyes kiragadott eseményeiben vélték megtalálni önmaguk gyökereit. A 19. század utolsó évtizedeiben a német szociáldemokrata párt, az általa osztályharcnak minősített munkásmegmozdulásokra helyezte a hangsúlyt. A weimari köztársaság a barikádharcok helyett a frankfurti parlamentáris kí-

sérlettel találta meg a szellemi rokonságot. A náci Németország bukása után létrejövő két német állam egymás ellenes propagandájának szerves részét képezte a vélelmezett rokoni vonások, a szellemi örökség hangoztatása. A 90-es évek történelemszemléletéből már hiányzik ez a szelektív látásmód. Ugyan eddig is születtek olyan munkák, melyek a források alapján kívántak hiteles képet adni a korról, de az aktuálpolitika számára most vált egészében felvállalhatóvá a „48-as örökség”. A 150 éves évforduló szerencsés időpontban adott lehetőséget a szerzőknek a kötet elkészítésére, hiszen a torzításmentes korrajzok mellett kritikus képet festhettek az elmúlt 150 év cseményeiről.

Az előzőekben bemutatott munka legfőbb crénye, hogy kézikönyvként kiválóan használható mind a történészek, mind az érdeklődők számára. A legértékesebb részét a 692 tárgyat tartalmazó katalógus képezi, a tárgyleírások számos értékes adalékot szolgáltatnak az ismertett témákról. Itt azonban meg kell említeni az elsősorban a ma-

gyar olvasó számára szembeűnő hiányosságot: a szerzők ugyan részletesen ismertették a bécsi forradalom cseményeit és az elnyomás időszakának emigrációs hullámát, azonban a magyar szabadságharcban résztvevő bécsi Akadémiai Légióról és a Német Légióról nem tettek említést, ugyancsak érdemes lett volna kiemelni az Aradon kivégzett tábornokok közül az osztrák származású Pöntenberg Ernőt és a birodalmi német Leiningen-Westerburg Károlyt. Az apróbb hiányosságai ellenére az 1848-49-ről született legértékesebb művek közé tartozik a kötet, hiszen az áttekinthető jellegű tanulmányok mellett egybegyűjtve mutatja be a kor gazdag emlékanyagának egy gondosan válogatott részét. A magyar olvasó is szívesen találkozna egy hasonló jellegű munkával a 150 éves évfordulóra megjelent magyar kiadású könyvek között.

Pap József